

Куцук Катерина Володимирівна,
ад'юнкт докторантури та аспірантури НАВС;
Науковий керівник: Чурпіта Г. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного права і процесу НАВС

ПРИМУС У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ КАТЕГОРІЄЮ ЦИВІЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

На сьогодні у науці цивільного процесуального права відсутній єдиний підхід до розуміння юридичної природи та сутності заходів процесуального примусу, які застосовуються судом до осіб, що порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

Наукові погляди на вищевказану проблематику знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських науковців як С. С. Бичкова, В. Б. Баранкова, В. І. Бобрик, М. О. Гетманцев, В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, Г. В. Чурпіта, - які пропонують розглядати процесуальний примус у цивільному судочинстві як спосіб забезпечення порядку у судовому засіданні та недопущення порушення прав учасників цивільного процесу. Водночас, С. В. Васильєв, І. М. Лукіна, В. А. Кройтор та інші ототожнюють процесуальний примус із поняттям цивільної процесуальної відповідальності як особливого виду

юридичної відповідальності за недотримання встановлених у суді правил.

При цьому слід відзначити, що не було одностайності із даної проблематики і в ході прийняття чинного ЦПК України. Так, попередньо глава 9, яка нині регулює підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу, мала назву «Заходи процесуальної відповідальності», яку, однак, у другому читанні законопроекту було запропоновано змінити на існуючу тепер - «Заходи процесуального примусу». Проте, незважаючи на законодавче закріплення, у науці й досі не знайшло свого відображення єдине уніфіковане тлумачення даного поняття.

Цивільний процесуальний примус як один із видів державного примусу, характеризується такими ж ознаками, як і державний примус. Водночас, він має свої, притаманні лише йому особливості, зумовлені юридичною природою цивільних процесуальних правовідносин. Зокрема, метою застосування цивільного процесуального примусу є реагування на порушення встановлених правил поведінки в суді, а також припинення правопорушень, які перешкоджають здійсненню цивільного судочинства та (або) порушують права і інтереси учасників процесу. Окрім цього, він має місце у разі, коли авторитету закону та суду і переконання в необхідності виконання нормативних приписів недостатньо. Процесуальний примус у цивільному судочинстві проявляється у вигляді застосування відповідних заходів, тобто здійснюється у певній, передбаченій законом, процесуальній формі.

Отже, цивільним процесуальним примусом є фізичний або моральний (психологічний) вплив держави на учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання, для забезпечення їх належної поведінки під час розгляду цивільної справи, який у вигляді встановлених законом правообмежень застосовується безпосередньо судом або за його дорученням іншими уповноваженими особами у випадках, коли авторитет закону та суду і переконання в необхідності виконання нормативних приписів виявляються недостатніми.

Окрім цього, слід відзначити, що застосування цивільного процесуального примусу у разі вчинення правопорушення має допоміжне значення та не пов'язане з обов'язком порушника нести відповідальність.

Як співвідносяться цивільний процесуальний примус і цивільна процесуальна відповідальність?

Деякі вчені підтримують позицію, згідно якої процесуальний примус, який застосовується під час здійснення цивільного судочинства, є тотожним поняттю цивільної процесуальної відповідальності. Так, ще у Цивільному процесуальному кодексі УРСР 1963 року (далі - ЦПК УРСР 1963 р.) була закріплена концепція наявності цивільної процесуальної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності, що виражалась у формі цивільних процесуальних штрафів.

Дійсно, для більшості галузей права характерна наявність однойменних видів юридичної відповідальності. Однак, для існування цивільної процесуальної відповідальності особи, що зловживає своїми процесуальними правами або не виконує покладені на неї обов'язки, постає необхідність виокремлення окремого виду правопорушення, що має самостійний характер - цивільного процесуального правопорушення, якого законодавством не передбачено. Водночас, якщо під час здійснення цивільного судочинства мають місце порушення адміністративного, кримінального або цивільно-правового характеру, то за цих обставин слід говорити про обрання до правопорушника мір відповідальності, передбачених цивільним, адміністративним, кримінальним законодавством, а також нормативними актами про статус окремих суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, що передбачають їх дисциплінарну відповідальність (прокурорів, адвокатів та ін.).

Тому, з огляду на вищевикладене, можна говорити про відсутність потреби в існуванні власне цивільної процесуальної відповідальності, оскільки якщо під час здійснення цивільного судочинства і виникають підстави для притягнення осіб до

юридичної відповідальності, то у кожному конкретному випадку вона застосовується за допомогою правових засобів інших галузей права - кримінального, адміністративного, цивільного тощо.

Таким чином, на наш погляд, досліджуючи питання сутності заходів впливу, що застосовується судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства, необхідно оперувати саме поняттям процесуального примусу, а не відповідальності, оскільки саме воно найбільш точно і правильно характеризує метод правового регулювання, який застосовується для регламентації цивільних процесуальних відносин.